

*Палей Т. А.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин**Київського національного університету культури і мистецтв*

ЩЕ РАЗ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПОЛІТИЧНА МОВА» І «ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС»

У статті розглядаються точки зору вчених на співвідношення понять «політична мова» і «політичний дискурс». Ці поняття розглядаються в політичній лінгвістиці, яка трактується як складова комунікативної лінгвістики.

Одним із підходів до розуміння співвідношення понять є ототожнення політичної мови і політичного дискурсу. Загалом, не існує чіткої дефініції політичної мови, тому що її дослідження проводяться філософами, політологами, психологами, соціологами та філологами. Цим визначається багатогранність питання та широкий спектр залучених сфер для формування комунікативного простору.

За Р. Бартом, «політична мова – не просто сукупність лексичних відмінностей які слугують для зовнішньої «політизації» мови, а мова, яка виробляється безпосередньо підчас політичного пр�ксису, через що направлена скоріше на виробництво ніж віддзеркалення». Зокрема, політолог Е. Баталов стверджує, що не може бути особливої «спеціалізованої мови політики».

Що стосується поняття «політичний дискурс», то існує кілька його визначень: 1) «як практичне структурування вербально-сміслової реальності через комунікативну взаємодію суб'єктів владних інтенцій у політичній реальності» (О. Гайдюлін.); 2) «будь-які мовні утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких належить до сфери політики» (О. Шейгал); 3) «сума мовних утворень у певному паралінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів і переконань, включно з негативними її проявами (ухиляння від політичної діяльності, брак політичних переконань)» (Н. Герасименко); 4) дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у відповідних політичних умовах; тобто політичний дискурс формується в контексті функціонування політичних інститутів (сесії парламенту, засідання уряду, з'їзди партій) (Т.А. ван Дейк);

Дослідник А.Н. Баранов намагається розділити ці два поняття, означаючи політичний дискурс як сукупність усіх мовних актів, котрі використовуються в політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися згідно з традицією та були перевірені досвідом. Під політичною мовою вчений розуміє особливу знакову систему, яка призначена саме для політичної комунікації. Л.О. Нагорна характеризує політичну мову як термінологію і риторичку політичної діяльності та сукупність дискурсивних практик, що формують сферу політичної комунікації.

У статті на базі аналізу теоретичного матеріалу робиться висновок про нетотожність цих понять: політична мова має ширше значення ніж дискурс, який розглядається як своєрідна галузева форма функціонування політичної мови.

Ключові слова: політична лінгвістика, політичний дискурс, політична мова, інтерпретація тексту, цілеспрямована соціальна дія.

Постановка проблеми. Питання ефективної комунікації залишаються однією із найактуальніших проблем сьогоденної комунікативної лінгвістики. Комунікація відбувається на різних рівнях, з використанням різноманітних мовних засобів (автор розглядає вербальну комунікацію), з урахуванням соціальних, соціокультурних, прагматичних, ситуативних компонентів.

На сучасному етапі розвитку комунікативної лінгвістики все більший інтерес науковців викликає дослідження політичної комунікації. Виникла і розвивається політична лінгвістика як складова комунікативної лінгвістики, оскільки в центрі її уваги – динамічне, діяльнісне начало, а саме діяльність спілкування, яка здійснюється людиною в певних соціальних умовах, в певному політичному контексті, з певними соціальними і політичними мотивами й метою. Політична лінгвістика вивчає функціонування мови в політичних дискурсивних практиках. Тобто, виникає дихотомія – політична мова – політичний дискурс. Багато вчених розглядали проблему співвідношення цих двох понять, але єдиного підходу не сформульовано.

Постановка завдання. Завданням цієї статті є аналіз особливостей функціонування політичної мови і політичного дискурсу і встановлення взаємозв'язку цих двох понять.

Виклад основного матеріалу. Спочатку проблеми політичної комунікації розглядалися крізь призму ораторського мистецтва з повчанням та критикою політичних лідерів. Витоки досліджень на цю тему можна побачити в трактатах грецьких та римських філософів і політиків. Вже Аристотель бачив у людині політичну істоту, яка може бути щасливою лише тоді, коли вона здатна вільно вирішувати, разом із подібними собі, що є правильним для її суспільного життя [1, с. 308].

Саме в стародавній Греції були закладені підвалини риторички, якими й на сьогодні користуються оратори в різних галузях. Цікаво, що багато століть по тому у трактаті «Монарх» Н. Макіавеллі теоретично обґрунтував прийоми, які варто брати до уваги політикам. Це переконання, красномовство, умови та фактори спілкування. Незалежно від плину часу, головною метою політичних промов була і залишається функція переконання та маніпулювання суспільними масами.

Поштовхом для становлення політичної лінгвістики як наукової дисципліни стала Перша світова війна. Політичне напруження початку ХХ століття вимагало нового погляду на комунікацію між політиками та суспільством, пошуку нових методів формування громадської думки. Саме тоді США стають головним осередком формування норм політичної комунікації, творцем концепцій і технологій маніпулювання масовою свідомістю [2, с. 33], завдячуючи роботі В. Ліппманна,

П. Лазарсфельда, Г. Лассвелла, на наукові досягнення яких спиратимуться подальші покоління вчених.

В 40-х роках ХХ століття народні й виборчі форми демократій виявилися неспроможними протистояти піднесенню фашизму і тоталітаризму. До відомих вже досліджень додалися роботи В. Клемперера та Дж. Орвелла. Німецький лінгвіст В. Клемперер у праці «БТІ. Мова третього рейху. Записник філолога» (1947 р.) описав мову фашистської Німеччини, спостерігаючи за нею впродовж дванадцяти років. Автор спостерігає за змінами, що відбуваються в суспільстві, пов'язуючи їх із відповідними політичними і мовними нововведеннями та обмеженнями. У праці на основі реальних подій прослідковуються функції LTI (Lingua Tertii Imperii – Мова третьої імперії) на службі Нацистського режиму. Британський письменник Дж. Орвелл у романі «1984» (1948 р.) подібну художньо змодельовану мовну систему соціалізму іменуватиме «новомовою». Автори пропонують практичне, теоретичне та художнє бачення синтетично створеної мови, показуючи її вплив на формування світогляду як окремої людини, так і громадськості в цілому за максимально короткий період.

З розвалом СРСР вивченням «комуністичної новомови» починають займатися вчені Росії, Польщі, Чехії, Росії, східної Німеччини. В 60–70-ті роки ХХ ст., увага дослідників була зосереджена на вивченні практичної комунікації демократичних держав. Абсолютну більшість наукових досліджень з теми створено в Західній Європі та Північній Америці. Вже з 70-х років минулого століття з'являються такі монографії: «Введення в аналіз політичних текстів» Р. Бахема (1979), «Мова в політиці. Введення в прагматику і семантику політичної мови» В. Дікмманна (1975), «Політична мова» М. Едельмана (1977).

У 80-ті роки починають говорити про політичну лінгвістику як окремий напрям, з'являються праці «Мова політики» М. Гайса (1987), «Політична комунікація: Риторика, уряд і громадяни» Д.Ф. Хана (1988), «Мова і політичне розуміння» М. Шапіро (1981), «Метафора, евфемізми і мілітаризація мови» П. Чілтон (1987), «Мова і влада» Н. Ферклай (1989).

В епоху холодної війни посилюється мілітарний дискурс. За аналогією до «новомови» Орвела, в користування лінгвістів входить новий термін «нюкспік» (nukespeak), тобто «ядерна мова», суть якого детально розглянута в роботі Стефана Хілгартнера «Нюкспік: ядерна мова, образи та мислення» (1982).

З досліджень останніх років особливої уваги заслуговує «Аналіз політичного дискурсу» П. Чілтон (2004) і підручник «Аналіз дискурсу» Н. Ферклау (2003), «Політична лінгвістика. Функціональний підхід» А.А. Романова (2002), «Політична лінгвістика» А.П. Чудінов (2003, 2006), «Мова політики. Політика мови» И.В. Вольфсон (2003). На думку А.П. Чудінова, існують три регіони, де зроблено найбільше досліджень у цій сфері, це Північна Америка, Центральна та західна Європа і пострадянські держави [3, с. 6].

З посиленням політичної конкуренції, витонченою стає маніпуляція, яка заступає місце прямої диктатури. Письменник Г. Відал сказав, що «американську політичну еліту від початку виокремлювало заздрісне вміння переконувати людей голосувати всупереч їхніх власних інтересів» [2, с. 32].

Переважаю більшість технологій постмодерністського проведення кампаній, в першу чергу, використовували саме

політичні партії та організації США. Тому «американізація», тобто запозичення досвіду Сполучених Штатів, є одним з ключових концептів ведення політичної комунікації у світі сьогодні. Синонімом терміну слугує поняття «професіоналізація», під яким розуміється поява більш ефективних стратегій, науковий підхід до ведення кампаній, використання політичного маркетингу, звернення уваги більше до форми, ніж змісту повідомлення, зосередження уваги на важливості ролі ЗМІ. Дехто пов'язує ці тенденції з процесом глобалізації. Варто зауважити, що вищезгадані елементи дослідник Дж. Рітцер описав у гіпотезі «Макдональдизації». Він стверджував, що суспільство, а значить і політика, адаптувалося до організаційної моделі мережі ресторанів швидкого харчування, виокремлюючи чотири основні характеристики: [4, с. 44–48]

– доставка комунікації стала більш ефективною, причому увага зосереджена на отримувачі;

– кількість стала важливіша за якість, що проявляється в постійних повторях і нагадуваннях коротких фраз в мові політиків чи саундбайтів із метою доставити ключові повідомлення;

– стандарти і технології, задіяні в кампаніях, стали передбачуваними;

– контроль централізований, тому всі місцеві підрозділи повторюють символіку та лозунги партій.

Вчений П. Вінтерхофф-Шпурк вживає термін «Макдональдизація емоцій» для характеристики використання ЗМІ з метою емоціоналізації та розважальності. Відповідно, політичні повідомлення можуть характеризуватися аудиторією з точки зору зазначених автором особливостей медіа [5, с. 261].

Отже, вивчення мови політики та її головних функцій, а саме переконання та маніпулювання, сягає давніх часів. Мова правлячих кіл в першу чергу реагує на зміну соціальних устроїв та форм правління, адже вона і формує новий світогляд для громадян.

Загалом, не існує чіткої дефініції політичної мови, тому що її дослідження проводяться філософами, політологами, психологами, соціологами та філологами. Цим визначається багатогранність питання та широкий спектр залучених сфер для формування комунікативного простору.

За Р. Бартом, «політична мова – не просто сукупність лексичних відмінностей які слугують для зовнішньої «політизації» мови, а мова, яка виробляється безпосередньо під час політичного пр�ксісу, через що направлена скоріше на виробництво ніж віддзеркалення.» [6, 524] В свою чергу, політолог Е. Баталов стверджує, що не може бути особливої «спеціалізованої мови політики».

У дослідженні за робочу дефініцію автори приймають визначення Б. Бергедорфа, який під політичною мовою розуміє «всі мовні висловлювання, в яких йдеться про політику, а також висловлювання, що продукуються з позицій влади» [7, с. 18].

На критерії, притаманні політичній мові, вказує В.З. Дем'янов:

– «Політична лексика термінологічна, та звичайні, не суто «політичні» мовні знаки використовуються не так як у звичній мові;

– Специфічна структура дискурсу – результат своєрідних мовних прийомів;

– Специфічна реалізація дискурсу – звукове чи письмове оформлення.» [8, с. 35].

Головним принципом лінгвістики другої половини ХХ ст. є вивчення функціонування мови в соціально-культурному контексті, її участь в комунікативній взаємодії людей. Мовознавство починає «визначати продуктом мовленнєвої діяльності мовлення як цілеспрямовану соціальну дію, компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їхньої свідомості, або дискурс» [9, 115–116].

Термін «дискурс» ввів американський лінгвіст З. Харріс, називаючи так метод аналізу зв'язного мовлення. Підхід до тексту у сфері політики саме як до елементу дискурсу передбачає існування не лише комунікатора, а й реципієнта: комунікатор – текст – мовленнєвий вплив – реципієнт – інтерпретація тексту [10, с. 135]. Досліджуючи дискурс, ми «неминуче досліджуємо свідомість мовця» [3, с. 34].

А.О. Семенюк вказує наступні підходи до розуміння дискурсу:

1. Дискурс як мова вища за рівень речення або словосполучення;
2. Дискурс як будь-яке вживання мови;
3. Дискурс як висловлювання;
4. Дискурс як текст у сукупності з екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними) факторами, текст як цілеспрямована соціальна дія, компонент взаємодії людей та механізмів їхньої свідомості, «мова в житті» [9, с. 17–118].

Не існує одностайної думки щодо поділу дискурсу на типи та приналежність політичного дискурсу до певного з них. Наприклад, В. Карасик виділяє два типи дискурсу: персональний (особистісно орієнтований) та інституційний (галузевий, де один із комунікантів виконує роль представника певного соціального інституту). [9, с. 120] До останнього зараховується й політичний дискурс.

Французький семіолог Р. Барт пропонує свій поділ дискурсу на два основні види – «внутрішньо владний» (осяяний владою) та «позавладний» (або безвладний). Перший тип автор називає «енкратичним», другий «акратичним». Автор зауважує, що зв'язок дискурсу з владою рідко буває прямим. За його словами, енкратичний дискурс можуть запозичувати і прошарки населення, які не володіють владою, або намагаються її досягти, тому цей тип не являється виключно дискурсом пануючого класу. Рисою енкратичної мови являється її розмитість, відсутність системності, скритність [6, с. 530].

У статті «Особливості визначення політичної мови» В. Петренко наводить наступні концепції вчених щодо визначення політичного дискурсу [7, 19–20]:

– О. Гайдулін зазначає, що політичний дискурс, як правило, розуміється «як практичне структурування вербально-сміислової реальності через комунікативну взаємодію суб'єктів владних інтенцій у політичній реальності».

– Е. Шейгал вважає, що під політичним дискурсом слід розуміти «будь-які мовні утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких належить до сфери політики».

– Н. Герасименко, стверджує, що про політичний дискурс можна говорити як про «суму мовних утворень у певному паралінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів і переконань, включно з негативними

її проявами (ухиляння від політичної діяльності, брак політичних переконань)».

– Т.А. ван Дейк зазначає, що дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у відповідних політичних умовах; тобто, політичний дискурс формується в контексті функціонування політичних інститутів (сесії парламенту, засідання уряду, з'їзди партій).

Вивчення політичного дискурсу може відбуватися з різних точок зору, так В.З. Дем'янов пропонує наступні:

- «філологічна – як будь-який інший текст;
- мсоціопсихолінгвістична – при вимірюванні ефективності для досягнення прихованих цілей мовця;
- індивідуально-герменевтична – за появи особистісних смислів автора за певних обставин» [8, с. 37].

Часто вчені використовують терміни «політичний дискурс» і «політична мова» як синоніми. Дослідник А.Н. Баранов намагається розділити ці два поняття, означаючи політичний дискурс як сукупність усіх мовних актів, котрі використовуються в політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися згідно з традицією та були перевірені досвідом. Під політичною мовою вчений розуміє особливу знакову систему, яка призначена саме для політичної комунікації [11, с. 108]. Л.А. Нагорна характеризує політичну мову як термінологію і риторику політичної діяльності та сукупність дискурсивних практик, що формують сферу політичної комунікації [12, с. 158].

Таким чином, політична мова є ширшим поняттям за дискурс, тобто останній є своєрідною галузевою формою функціонування політичної мови. Існують різноманітні дискурсивні варіанти використання політичної мови. Зокрема, вивчаються дискурси окремих політичних подій та ситуацій (війна, вибори, скандал), політичних партій та рухів (праві, ліві, націоналісти, антиглобалісти) чи окремих політичних лідерів [3, с. 7]. Зазвичай, джерелом вивчення політичної мови виступають наступні політичні дискурси:

– політичний інституціональний (використовуються тексти, створені політиками, напр. парламентські стенограми, політичні документи, публічні виступи, інтерв'ю);

– мас-медійний (створюється переважно журналістами або ж пересічними громадянами, наприклад, преса, радіо, телебачення).

У цій роботі під поняттям політичний мас-медійний дискурс автори розуміють створення супертексту засобами політичної мови для його функціонування в засобах масової комунікації.

З появою нових аспектів взаємодії влади та суспільства сфера інтересів розширюється (дискурс тероризму, політкоректність, соціальна толерантність) [3, с. 19].

До рис, притаманних політичному дискурсу, можна зарахувати наступні: персуазивна функція (регулювання світогляду громадян), спрямованість на адресата з метою досягти перлокутивного ефекту, тісна взаємодія зі ЗМІ [9, с. 195–198], азональність (від гр. агон – «змагання», «боротьба двох ідей, які захищають сторони, що суперничають, причому боротьба азартна, жагуча») [13, с. 371], оціночність та полемічність, театралізованість, маніпулятивність.

Висновки. Історія вивчення політичної лінгвістики починається після Першої світової війни. Дослідження методів та способів керування суспільною свідомістю в межах полі-

тичної лінгвістики проводяться з 30-х років минулого століття і головню в США.

Сьогодні політична мова вивчається з огляду її функціонування в соціокультурному контексті та в комунікативній взаємодії. Тобто увага звернена на вивчення дискурсивних особливостей мови. У дослідженні автори розділили поняття «політична мова» та «дискурс», оскільки вважають останній лише певним комунікативним проявом використання політичної мови як засобу. В подальшому буде розглянуто саме політичний мас-медійний дискурс, тобто такий, що створюється переважно журналістами для ЗМІ.

Література:

1. Європейський словник філософій. Том перший. Київ : Дух і Літера, 2009. 576 с.
2. Кара-Мурза С.Г. Власть манипуляции / С.Г. Кара-Мурза. Изд. 2-е. Москва : Академический проект, 2009. 380 с.
3. Будаев Э.В. Современная политическая лингвистика: Учебное пособие / Э.В. Будаев, А.П. Чудинов. Екатеринбург : Изд-во ГОУ ВПО «Уральский государственный педагогический университет», 2006. 267 с.
4. Лиллекер Д. Политическая коммуникация. Ключевые концепты / Пер. с англ. С.И. Остенек. Харьков: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2010. 300 с.
5. Винтерхофф-Шпурк П. Медиасихология. Основные принципы. Пер. с нем. Шипилова О.А. Харьков.: Изд-во «Гуманитарный центр», 2007. 288 с.
6. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
7. Петренко Вікторія Особливості визначення політичної мови. // Політичний менеджмент. 2007. № 2. С. 16–24.
8. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. Москва, 2002. № 3. С. 32–43.
9. Семенюк О.А., Паращук В.Ю. Основы теории мовой комунікації: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
10. Дацишин Х.П. Статична та динамічна метафора в сучасному українському політичному дискурсі // Стиль і текст. 2003. Вип. 4. С. 128–140.
11. Баранов А.Н. Политический дискурс: прощание с ритуалом? // Человек. 1997. № 6. С. 108–118.
12. Шавардова О.Ю. Политическая культура и политическая идеология // Вісник СевДТУ: Політологія: зб. наук. пр. Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2008. Вип. 91. С. 157–160.
13. Пушкар О. Способи реалізації атональності в англомовному політичному дискурсі. // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (5). С. 370–375.

Paliei T. Once more about the ratio of the notions “political language” and “political discourse”

The article deals with the analysis of scholars' different points of view on the problem of correlation of such notions as “political discourse” and “political language”. These notions are studied in political linguistics, which is treated as a componental part of communicative linguistics. One of the approaches to the understanding of these two notions is their identity.

In general, there does not exist any definition of a political language, which would be acknowledged by everybody, as it is studied by philosophers, scientists in political studies, psychologists, sociologists and philologists. This fact proves the versatility of this phenomenon and a wide spectrum of spheres, taking part in structuring the communicative space.

There exist several definitions of political language. R. Barth stresses that political language is not a sum of lexical differences which serve for “politalization” of a language, but the language, which is produced in the process of political practice. The expert in political science Ye. Batalov considers that there cannot be any particular “specialized language of politics”.

On the other hand, as for “political discourse”, there also exist several definitions of this phenomenon. Political discourse if treated as “practical structuring of verbal-meaning reality through communicative interaction of subjects of power intentions in political reality” (O. Haidulin); any linguistic formations, whose subject, addressee or content refer to the political sphere (Ye. Sheigal); as a seem of language structures in a certain paralinguistic context – context of political activity, political views and convictions, including negative ones; discourse is political when it accompanies a political act in certain political conditions, that is, it is formed in the context of political institutions functioning (parliamentary sessions, governments sittings).

A. Baranov makes a try to separate these two notions, defining political discourse as a complex of all speech acts, used in political debates, and rules of public politics, which have been formed according to tradition and were verified by experience. Under political language the scholar understands a special sign system, which is intended for political communication. L. Nahorna characterizes political language as terminology and rhetoric of political activities and a complex of discourse practices, which form the sphere of political communication.

In the article on the basis of the theoretical sources' analysis the conclusion about the difference of these two phenomena is made: the notion “political language” has much wider meaning than that of “political discourse”, which is treated as a peculiar form of political language functioning.

Key words: political linguistics, political discourse, political language, text interpretation, purposeful social action.